Urbanizam antičke Pule

Novak, Dajana

Undergraduate thesis / Završni rad

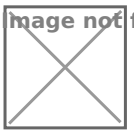
2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:316813

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

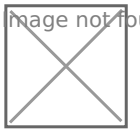

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

zir.nsk.hr

UNIRI DIGITALNA KNJIŽNICA

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest umjetnosti

Student: Dajana Novak

Mentor: Palma Karković-Takalić, prof.

URBANIZAM ANTIČKE PULE

Završni rad

Rujan 2015. Rijeka

SADRŽAJ

1. SAŽETAK 1
KLJUČNE RIJEČI: 1
2. UVOD 2
3. URBANIZAM 3
3.1. POČECI RAZVOJA POLE 3
3.2. URBANIZAM RIMSKOG GRADA 6
3.2.1. FORUM 9
3.2.2. HRAMOVI NA FORUMU 11
3.2.3. SLAVOLUK SERGIJEVACA 13
3.2.4. AMFITEATAR I DVA TEATRA 15
3.2.5. STAMBENE KUĆE I VILE 18
4. ZAKLJUČAK 19
5. ILUSTRACIJE 20
6. POPIS LITERATURE 23
7. POPIS ILUSTRACIJA 25

1. SAŽETAK

Želja za širenjem Rimskog Carstva dovela je i do osnivanja kolonija na prostoru današnje Hrvatske, točnije postojala je potreba da Gaj Julije Cezar osigura svojim pobjedničkim veteranima zasluženu nagradu u obliku zemljišta koje bi obrađivali i nastanjivali te si time osigurali daljnju egzistenciju. Kao pogodno mjesto za takvu koloniju odabrano je upravo područje grada Pule, čija je kolonija osnovana između 44. i 47. godine prije Krista. Budući da su kolonije odraz unutarnjeg i vanjskog stanja rimske politike tako i hramovi u Puli više izražavaju politički smisao kulta kao odraz građanske lojalnosti i izvjesno dodvoravanje podanika caru, negoli tradicionalnu religioznost rimskih građana, a dokaz tome je i jedan od spomenika iz rimskog razdoblja na tom području koji je ostao sačuvan do danas – Augustov hram, posvećen ne samo božici zaštitnici Romi, nego i caru Augustu Oktavijanu.[1] Za vrijeme njegove vladavine nastaju najvrjednija ostvarenja koja do dana današnjeg predstavljaju simbole grada Pule.[2] Riječ je dakako o Areni, Forumu i Slavoluku Sergijevaca.

KLJUČNE RIJEČI:

Pula, kolonija, Cezar, antika, Arena, Rimsko Carstvo, urbanizam, arhitektura, Pola

[1] MATE SUIĆ, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003., 236.
[2] Grad Pula: Povijest Pule, http://www.pula.hr/uprava/opci-podaci/povijest-pule/ (12.9.2015.)

2. UVOD

Pula je grad iznimno bogate povijesti koja je nastajala preko 3000 godina. Iako se njenim početkom smatra utvrda Histra, ništa nije sačuvano od prapovijesne gradine. Smatra se da se najznačajniji dio njene antičke povijesti odvija kada Rimljani osnivaju koloniju na tom prostoru i kada nastaje prvi grad u pravom smislu riječi, što je ujedno i tema ovog rada. Metodom kompilacije rezultata i zaključaka ranijih istraživanja, objasnit ću povijesne okolnosti nastanka, ali i sam način osnivanja naselja koje je postavilo temelje današnjem gradu Puli, uz poseban naglasak na sačuvane spomenike iz rano-carskog razdoblja (od vladavine Augusta do Klaudija).

Geografski položaj Istre uvjetovao je njezin kulturno-povijesni i gospodarski razvitak, budući da je dobro branjena sa sjevera, a otvorena za utjecaje morskim putem sa zapada (sjeverna Italija) i juga (Dalmacija, južna Italija). Povoljne geo-morfološke osobitosti kao primjerice vapnenačka podloga čija je struktura vodopropusna i porozna te brojni izvori pitke vode koji se nalaze u blizini ostataka starog grada i amfiteatra, razlozi su zašto je odabrano upravo ovo područje za osnivanje naseobine. Osim toga, važan je faktor naravno i neposredan smještaj uz morsku obalu jer je more veliki izvor hrane, prihoda, ali i način za prometovanje. Na ovom se prostoru također moglo koristiti prirodne izvore sirovina za izgradnju kuća, utvrda i plovila (vapnenac, drvo) i za izradu predmeta za svakodnevnu upotrebu kao što su primjerice glina ili kremeni pijesak. U četvrtom stoljeću prije Krista, Pula je postojala samo kao gradina čime započinje i njena bogata povijest, već stoljeće kasnije su se vodili histarsko – rimski ratovi zbog gusarstva u kojima je vjerojatno i uništena prva pulska gradina (ne spominje se u Drugom histarskom ratu) jer ne postoje sačuvani ostaci.[3] Nakon toga, Rimljani uspostavljaju prevlast nad kontrolom plovidbe duž južne i zapadne obale Iste te u puljski zaljev smještaju jednu od svojih vojnih postaja kako bi nadzirali sidrište brodova na plovidbi sjevernim Jadranom.[4] Prohodnost pomorskih puteva je u to doba osnovno mjerilo uspješnosti države pa se može zaključiti da je snaga Rimskog Carstva uistinu bila golema.

[3] ROBERT MATIJAŠIĆ, Od Iskona do prevlasti Serenissime, u: *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti: tri tisuće godina povijesti Pule*, (ur.) Miroslav Bertoša, Pula, 2005., 21
[4] ROBERT MATIJAŠIĆ, Antička Pula: s okolicom, Pula, 1996., 34

3. URBANIZAM

3.1. POČECI RAZVOJA POLE

Paleogeneza, odnosno pitanje razvojnog puta nekog naselja od nastanka do stjecanja stvarnih urbanih odlika govori da postoje tri faze nastajanja gradskih naselja. Prva faza je takozvana predurbana faza, druga je protourbana faza, a posljednja je urbana faza u kojoj su uspostavljene upravno – politička, organizacijska i ekonomska funkcija unutar naselja.[5]

Gradine su utvrđena naselja na vrhovima brežuljaka ili manjim uzvišenjima, opasana bedemom odnosno gotovo uvijek s nekoliko prstena zidina radi veće sigurnosti stanovnika. Već od prapovijesti se javljaju sukobi oko teritorija pa su se tako i na području Pule vodili histarsko – rimski ratovi (potkraj drugog i prvog stoljeća prije Krista). Zahvaljujući istraživanjima, može se sa sigurnošću reći da su Histri prvi narod koji je stanovao na tom području i izgradio gradinsko naselje s bedemima, ali ne i ulicama, trgovima i stambenim kućama pa se ne može reći da su osnovali grad. Živjeli su u kolibama pa nije iznenađujuće što ništa nije opstalo, budući da svako novo doba ruši i pregrađuje ranije ostatke.[6] Prve povijesno pouzdane vijesti se vežu uz rimska osvajanja bitke kod Nezakcija 177. godine prije Krista.[7] Usprkos svemu, poznata je lokacija prapovijesne gradine. Ona je bila smještena na brežuljku na kojem se danas nalazi mletačka utvrda iz 17. stoljeća („Kaštel“), ujedno i zgrada Povijesnog muzeja Istre. Gradina nam govori da je i naselje bilo na samom vrhu, opasano kružnim bedemom od kamenja bez žbuke tj. suhozida.[8] Nezakcij, najvažniji grad Histra prije dolaska Rimljana je prema Titu Liviju (iscrpno opisao Drugi histarski rat i opsadu Nezakcija) uništen u ratu i Rimljani neometano preuzimaju nadzor plovidbe duž južne i zapadne obale Istre. Puljski zaljev je ovdje igrao važnu ulogu zbog svojeg povoljnog smještaja pa je služio kao odmorište prije ili poslije prijelaza Kvarnera, ali je luka u Puli pružala dobar zaklon za sidrenje.[9] Nakon 177. godine prije Krista nastaje mreža rimskih vojnih postaja duž obale, a ujedno i prva faza dodira autohtonih Histra s novom rimskom civilizacijom. Zatečenim stanovnicima na osvojenim područjima je ostavljena mogućnost života na gradinama, ali se više nisu smjeli baviti gusarstvom i morali su plaćati osobni porez te im je pojavom procesa

[5] MATE SUIĆ (bilj. 1), 17
[6] ROBERT MATIJAŠIĆ, Pula antički grad, Zagreb, 2005., 5
[7] RHEA IVANUŠ, Istra - odraz slojevitosti povijesne zbilje kroz vremenske epohe, u: *Informatica Museologica*, Vol.25 No.1-4, Siječanj 1996., 99
[8] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 4), 5
[9] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 34

romanizacije zabranjeno bilo nošenje oružja.[10] Kako je poznato da su trgovci uvijek bili oni koji su prvi dolazili na nova mjesta, tako se i u ovom slučaju oko vojnih utvrda razvila trgovina.[11]

U isto vrijeme se u Rimu javlja sukob aristokratske i populističke stranke, a sredinom prvog stoljeća prije Krista dolazi i do raspada prvog trijumvirata kojeg su činili Gaj Julije Cezar, Gnej Pompej Veliki i Marko Licinije Kras čime počinje građanski rat u Rimu.[12] Pobjedu je izvojevao Cezar pa se između 47. i 49. godine prije Krista treba osigurati daljnji život i naknadu u obliku zemlje koju bi obrađivali isluženi legionari pobjedničke Cezarove vojske. Kolonija je samoupravna gradska općina, zajednica punopravnih rimskih građana, s ustanovama i činovnicima sličnima državnim činovnicima, s ovlastima unutar područja kolonije, dakle kolonije su odraz i vanjske i unutrašnje politike Rima, rimskih magistrata i pojedinih nosilaca imperija.[13] Postoji sveopća potreba da se nasele isluženi vojnici uz dodatak romanizacije osvojenih zemalja i održavanje mreže gradova kolonijalnog statusa. *Pola* i *Parentium* (današnji Pula i Poreč) su dva najvažnija centra istarske kolonije. Još jedna karakteristika kolonije je to da se naseljava točno određeni broj novih stanovnika, određene su dimenzije opsega grada, poljoprivrednih područja i najvažnijih elemenata urbaniteta: pravci ulica, položaji trgova, javnih zgrada upravne i vjerske namjene.[14] Naseobina se utemeljuje na osnovi dekreta magistrata ili vojskovođe koji ima *imperium* (vrhovnu vlast) u provinciji. Zakon kojim se utvrđuje gdje će se kolonija osnovati, tko će je činiti, u koji će rimski okrug (*tribus*) biti upisani njeni građani, kolike će parcele dobiti pojedini kolonisti se naziva *Lex coloniae*.[15] Samim činom osnivanja kolonije se osniva i grad i njegova organizacija agera.[16] Budući da je točan datum osnutka kolonije u Puli nepoznat, ne može se sa sigurnošću reći ni kada je točno osnovana Pula kao grad. Praktični dio osnivanja kolonija se odvija procesom dedukcije. Održavaju se ceremonije i rituali inauguracije po formalističkoj rimskoj praksi, dakle ispituje se naklonost bogova prije svakog odlučnijeg pothvata. Tehnički stručnjaci zemljomjernici (*agrimensores*) surađuju sa svećenicima koji im prenose „upute“ od bogova. Gradski perimetar se utvrđuje po starom ritualu povlačenja prvobitne brazde te pravaca glavnih komunikacija, glavnog karda (orijentacija sjever – jug) i glavnog dekumanusa (orijentacija istok – zapad). Omeđuju se i uža gradska područja povlačenjem sporednih karda

[10] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 23
[11] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 36
[12] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 39
[13] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 39
[14] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 40
[15] MATE SUIĆ (bilj. 3), 160
[16] MATE SUIĆ (bilj. 3), 160

i dekumanusa usporedno s glavnima i na taj se način dobiva temeljni gradski raster. Gradski raster se generalno orijentira prema stranama svijeta, ali u rimskim kolonijama na našem području to nije slučaj.[17] Kolonija je osnovana na ranijoj gradini, tj. na brežuljku kružnog tlocrta pa nije bilo moguće primijeniti uobičajenu shemu rimskog vojnog logora (*castrum*). Nepoznata je datacija osnivanju Pule kao kolonije rimskih građana (*Colonia Civium Romanorum*), ali je to razdoblje kada se formira grad u pravom smislu riječi.[18] Zahvaljujući zapisima Plinija Starijeg koji sredinom prvog stoljeća bilježi događanja, poznato je ime grada koje je glasilo *Colonia Pietas Iulia Pola* iz čega se iščitavaju podaci da je nastao u vrijeme carske dinastije Julijevaca jer se riječ *Pietas Iulia* odnosi na „Julijansko milosrđe". Nekoliko je teorija koje pokušavaju objasniti zašto se koristio taj izraz. Starija teorija govori da je car Oktavijan na taj način odao počast mrtvom Cezaru, dok su novija istraživanja pokazala da je kolonija osnovana prije Cezarove smrti, dakle između 48. i 44. godine prije Krista, a Cezar je za života koristio upravo propagandu milosrđa, odnosno populističku dobrotvornost „narodnjačke" stranke.[19] Jedan od dodatnih argumenata koji ide u prilog novijoj teoriji da je Pula osnovana za Cezarova života su i natpis na luku Herkulovih vrata na kojem su navedena imena Gaja Kasija Longina i Lucija Kalpurnija Pizona koji su bili dvojica dužnosnika koje je rimski Senat odredio kao nositelje ustroja kolonije. Njihova je uloga, dakle, poduzimanje svih pravnih i ustrojbenih radnji kako bi grad zaživio u svojem samoupravnom životu. Budući da je Gaj Kasije Longin bio brat Cezarovog ubojice, teorija da je on nakon smrti poslan kao jedan od „upravitelja" i ne drži vodu. Veća je vjerojatnost da je u razdoblju između 47. i 44. godine prije Krista donesena senatska odluka o osnivanju kolonije, ali između same odluke i fizičkog nastanka grada je prošlo nekoliko godina.[20] Svi drugi podaci o gradu u njegovom monumentalnom obliku potječu isključivo iz Augustovog razdoblja.[21]

[17] MATE SUIĆ (bilj. 3), 163
[18] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 40
[19] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 25
[20] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 45
[21] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 45

3.2. URBANIZAM RIMSKOG GRADA

Antički gradovi koje Rimljani osnivaju u svojim kolonijama se rade po istim principima (kardo i dekumanus unutar bedema, pravilan raspored ulica, podjela na *insule*), ali se u obzir mora uzeti i konfiguracija terena. Rimljani su odredili pravce bedema grada koji su ih trebali štititi od napada neprijatelja, a unutar njih su položili pravce osnovnih komunikacija radi planiranja javne i privatne izgradnje.[22] Pola je u tome specifična jer se nije mogao primijeniti tipičan rimski oblik grada, dakle onaj koji ima pravokutan oblik, četvero gradskih vrata na sredini svake strane bedema i dvije ulice koje povezuju po dvoja nasuprotna vrata, sa središnjim trgom na sjecištu dviju glavnih ulica, budući da je smještena na brežuljku.[23]

Rimski grad Pola je nastao na mjestu predrimske građevine na povišenom mjestu, a izvor vode je bio južno od njega, cijelo mjesto je smješteno uz samu morsku obalu, dakle na idealnoj poziciji. Budući da je smješten na brežuljku, ulice su napravljene u obliku paukove mreže, dakle dvije kružne ulice obilazile su središte brežuljka, jedna u podnožju, a druga na polovici visine padine, dok su od vanjskih zidina grada prema vrhu brežuljka išle ulice (usponi) koje su bile usmjerene tako da se dotiču u dvije točke na vrhu, a tamo se vjerojatno i u predrimsko doba nalazila manja vojna utvrda ili tabor.[24] Donja razina brežuljka u podnožju i gornja na polovici visine brežuljka se međusobno spajaju na više mjesta i čine uspone (*kivili*) koji se zrakasto rasprostiru s vrha brežuljka prema bedemu.[25] Upravo ti pravci kružnih i zrakastih ulica daju urbanističku shemu grada koja izgleda kao paukova mreža, a to se pokazalo kao uspješna opcija za povezivanje gornjeg i donjeg dijela grada antičke Pule jer je omogućeno lako kretanje kroz grad.[26] Dvije osnovne komunikacije se spajaju s bedemom na sjevernoj i istočnoj strani grada, na mjestima gdje su iz njega izlazili cestovni pravci.[27] Prema Pietru Kandleru, vanjski je opseg bedema rimske Pule iznosio oko 1600 metara.

Iskapanjem koje je trajalo od 7. do 31. Ožujka 2011. otkrivene su trase popločenja antičke rimske ceste. Ceste sastavljene od većih kamenih ploča s fugama koje su pokrivale i kanalizacijski i odvodni kanal.[28] Zahvaljujući ovom otkriću ponovno je otvoreno pitanje

[22] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 47
[23] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 50
[24] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 26
[25] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 50
[26] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 50
[27] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 50
[28] ROMUALD ZLATUNIĆ, Zaštitno arheološko istraživanje na području uspona Frana Glavinića i istraženost mreže rimskih ulica Pule, u: *Histria archaeologica, 41 (2010.)*, Pula, 2011., 149

nastanka i pružanja ulica u rimskome gradu. Arheolog R. Zlatunić predlaže dva modela razvoja grada; prvi je bio predrimski histarski koncentrično – radijalni urbanistički plan. Mreža glavnih i sporednih ulica prilagođena je središnjem gradskom brežuljku. Glavna ulica se proteže od slavoluka Sergijevaca do sjevernog bedema gdje se povezuje na cestovni pravac Via Flavia koji prolazi pored amfiteatra i povezuje Pulu s Porečom, Trstom i Akvilejom.[29] Drugi komunikacijski pravac vodi od Herkulovih vrata do sjevernog bedema antičke Pule, dakle i sporedno radijalno popločenje se zrakasto spušta s vrha brežuljka do krajnjih perimetara grada i presijecaju glavne komunikacijske pravce antičke Pule i iz toga proizlazi izgled nalik paukovoj mreži.[30] Kasnije, u Augustovo vrijeme je donji dio (podnožje brežuljka na zapadnoj i južnoj strani) nasipavanjem prilagođeno za širenje gradskog područja.[31]

U grad se ulazilo kroz ukupno dvanaestero vratiju, od kojih je sedmero bilo na morskoj (južnoj i zapadnoj) strani. Položaj većine vrata nije sačuvan, ali neka su sačuvana na drvorezima, bakropisima i crtežima nastalima između 16. i 18. stoljeća, odnosno na prvim katastarskim planovima nastalim početkom 19. stoljeća.[32] U grad se osim toga ulazilo u blizini izvora vode (*Porta San Giovanni*) i na suprotnom kraju kroz *Porta Rata* ili *Aurata* („Zlatna vrata“).[33] Dijelovi bedema koji su ostali sačuvani do danas te su rekonstruirani, krase područje od Zlatnih do Herkulovih i dalje do Dvojnih vrata.[34] Tridesetih godina 20. stoljeća je otkopan, očišćen i konzerviran cijeli potez od Zlatnih do Dvojnih vrata. Zidine su stalno obnavljane, popravljane i prepravljane, tako se danas na ostacima zidnog plašta sačuvanih dijelova može „čitati“ i povijest grada.[35] Iako su prve zidine nastale u postupku osnutka kolonije (što je jedan od osnovnih čimbenika postojanja grada), vrijeme najvećeg graditeljskog procvata je ipak bilo u Augustovo doba kada se počinju događati prve preinake od osnutka rimske kolonije i samog grada.[36] Najstarijem razdoblju vjerojatno pripadaju četvrtaste kule skromnih dimenzija, dok klasičnom carskom razdoblju (od kraja prvog stoljeća prije Krista do sredine drugog stoljeća poslije Krista) pripadaju okrugle kule koje svojim oblikom snažnije ističu vanjštinu grada te ostavljaju dojam veće obrambene snage, ali zapravo u ovom spomenutom razdoblju nikada nisu poslužile svrsi za koju su građene.[37] „Dvojna vrata“ (*Porta Gemina*) nekada su bila dio glavne komunikacije prema antičkom kazalištu

[29] ROMUALD ZLATUNIĆ (bilj. 25), 157
[30] ROMUALD ZLATUNIĆ (bilj. 25), 157
[31] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 51
[32] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 53
[33] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 54
[34] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 55
[35] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 56
[36] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 57
[37] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 57

(danas se nalaze pod okriljem zgrade u kojoj je smješten Arheološki muzej), a koja je izgrađena krajem drugog stoljeća na ostacima starijih rimskih vrata čija je uloga vjerojatno bila samo dekorativni ulaz u kazalište.[38] Dvojna su vrata skladno građena, imaju jednostavnu konstrukciju koja se sastoji od dvaju lučnih prolaza ukrašenih s tri polustupa na čijim se vrhovima nalaze kompozitni kapiteli.[39] Ukrašena su samo s vanjske stane, a nema podataka o događajima vezanima uz ovaj spomenik.[40] Matijašić smatra da sve zajedno čini harmoničnu cjelinu s reljefnim vijencem, a u svodu lukova se nalazi prolaz za spuštanje rešetke kojom su se vrata zatvarala.[41]

„Herkulova vrata" također pripadaju najstarijem razdoblju pulske kolonije, izgrađena su u prvom stoljeću prije Krista, na mjestu starog gradinskog ulaza na zapadnoj strani gdje je iz grada izlazila cesta za Nezakcij i istočnu obalu Istre.[42] Mlakar ih ističe kao „najstariji objekat iz sastava gradskih obrambenih zidina antičko – rimske kolonije Pule…".[43] Napravljena su u obliku jednostavnog luka izvedenog od klinastih kamenih blokova bez ikakvog ukrasa, a ni dovratnici nisu dekorirani. Unatoč tome, istraživačima su ona najzanimljivija u povijesnom kontekstu zbog natpisa koji je proteže duž gornja dva kamena bloka luka, a on služi za preciznije datiranje izgradnje bedema novoosnovane kolonije.[44] Na vrhu luka se nalaze reljefi Herkulove glave i njegove toljage koji služe kao atribut za prepoznavanje. Herkul je zapravo svojevrsni zaštitnik antičke Pule što je vidljivo u kasnijem (period drugog i trećeg stoljeća) službenom nazivu grada *Colonia Iulia Pola Pollentia Herculanea.*[45] Poznato je da su pulske zidine u više navrata rušene, građene i ponovno rušene, međutim njihova višestoljetna zatrpanost je onemogućila rušenje nakon antičkog razdoblja i spasila ih od toga da postanu građevinski materijal, što je bio običaj s antičkim spomenicima.[46]

[38] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 61
[39] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 61
[40] ĐENI GOBIĆ-BRAVAR, Dvojna vrata, Pula: Konzervatorsko-restauratorski osvrt, u: *Histria archaeologica*, Vol.41 No.41, Studeni 2011., 178
[41] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 61
[42] ĐENI GOBIĆ-BRAVAR, Herkulova vrata, Pula: Konzervatorsko-restauratorski osvrt, u: *Histria archeologica*, Vol.42 No.42, Studeni 2012., 217
[43] ĐENI GOBIĆ-BRAVAR (bilj. 42), 217
[44] ĐENI GOBIĆ-BRAVAR (bilj. 42), 218
[45] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 26
[46] ĐENI GOBIĆ-BRAVAR (bilj. 42), 219

3.2.1. FORUM

Glavna cesta iz pravca Akvileje ulazila je u Pulu sa sjevera, a prolazi ispred amfiteatra i do Foruma smještenog na ravnom niskom terenu na zapadnom podnožju gradskog brežuljka.[47] Forum je glavni gradski trg i glavno sastajalište antičkog grada, jezgra gradskog života na kojem se nalaze vjerski, upravni, sudbeni i trgovinski sadržaji u zgradama poput hramova, kurija, sudnica i trgovina.[48] On je i graditeljstvu bio najznačajniji javni prostor pa je zbog toga u umjetničkom i kiparskom smislu najuređeniji i najdotjeraniji dio grada, uvijek smješten u središtu naselja.[49] Glavna prometnica ide uz rub Foruma i to odgovara tradicionalnim urbanističkim principima, navodi Starac.[50] U Puli je to ravna pravokutna površina čije dimenzije iznose 39 metara u širini i 82 metra u duljini, a s tri je strane okružen trijemom, dok se ulaz s dekumana nalazio na sjeveroistočnom uglu i bio ukrašen monumentalnim portalom.[51] Uz zapadni uzdužni rub Foruma tekao je potez gradskih bedema koji je branio izlaz prema moru i luci.[52] Trijem je osim kao zaštita od sunca i kiše, služio i kao ulaz u sve javne i trgovačke prostore na Forumu. Forum zapravo služi za obavljanje svih gradskih funkcija, a ovaj u Puli je zadržao svoje javne funkcije (povijesna komunalna palača je i danas sjedište gradskih i županijskih vlasti).[53] Iako je tijekom stoljeća mijenjao sadržaj, oblik i okolnu arhitekturu, do danas je zadržao prostranost i privlačnu snagu jednog od glavnih gradskih trgova.[54] Arheološka istraživanja provedena u 19. i 20. stoljeću daju nam uvid u faze njegova razvoja. Prvu fazu razvoja čini doba prije osnutka rimske kolonije, kada Forum čine samo suhozidovi i zidovi vezani zemljom, koji su bili presječeni i porušeni prilikom gradnje bazilike na sjeveroistočnom uglu Foruma. Ta se bazilika međutim nije dugo zadržala jer je bila porušena početkom prvog stoljeća za potreba preuređenja. [55] U drugoj fazi koja obuhvaća razdoblje od osnutka kolonije do Augustova principata, Forum postaje uređen s pratećim sadržajima, dok se postojeći objekt na sjeveroistočnom uglu ruši i zamjenjuje ga bazilikalna prostrana građevina, za koju se smatralo da je primjerenija potrebama novoosnovane

[47] ALKA STARAC, Forum u Puli, u: *Opuscula Archaeologica,* Radovi Arheološkog zavoda, Vol.20 No.1, Prosinac 1996., 71
[48] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 26
[49] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 67
[50] ALKA STARAC (bilj. 47), 71
[51] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 67
[52] ALKA STARAC (bilj. 47), 71
[53] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 71
[54] ALKA STARAC (bilj. 47), 71
[55] ALKA STARAC (bilj. 47), 83

kolonije.[56] U ovoj fazi je također izgrađen monumentalni objekt javne namjene na povišenom podiju, na sredini sjeverne strane Foruma izgrađen u drugoj polovici prvog stoljeća prije Krista. Prema Kandleru, to je bio *Comitium*, arhitekturom ograđen i kipovima ukrašen prostor na kojem se okupljala narodna skupština.[57] Treću fazu razvoja čine posljednja desetljeća Augustove vladavine kada se gradi novi, carski Forum Pole. Prostor postaje pokriven pločama i omeđen stubama, a bazilika se ruši kako bi se napravila dva identična hrama. Osim toga, definirani su portici s tri strane Foruma, dekumanus i ulaz dekumana na Forum.[58] Razina poda bazilike podudara se s razinom dekumana i razinom prvobitnog Foruma na kojem je podignut danas zatrpan centralni postament komicija ili možda Kapitolija, smatra Starac.[59] Posljednju fazu čini flavijevsko doba do kraja Principata kada su na Forum dodani novi kipovi, dekuman je djelomično pokriven apsidalnom građevinom na jugoistočnom uglu Foruma, čime on gubi svoj prvobitni karakter.[60] Mirabella Roberti je utvrdio tragove baza statua i da je Forum bio okružen zgradama javnog karaktera koje su se otvarale prema trgu u peristilnim lođama.[61] Od hramova Kapitolijske Trijade su ostali samo skromni temelji ispod današnje vijećnice, a vidljivi su u različitim bojama popločenja trga i prizemlja palače.[62] Urbanistički planovi najbližih gradova (primjerice Parencij i Nezakcij) svjedoče da Kapitolij nastaje na položaju starijeg, predrimskog svetišta na prostoru najprometnijeg i najznačajnijeg trga (Foruma), bez obzira na tradicionalno pravilo o izgradnji hramova Kapitolijske Trijade na povišenom, dominantnom mjestu, smatra Starac.[63] Forum u Puli svojom formom uklapa u raširene tipove foruma (Nezakcij, Parencij, Jader, Salona) zbog svojih „tipičnih“ pripadajućih građevina, a smješten je upravo na ovoj poziciji jer se do njega lako može doći sa svih strana, uključujući i prilaz iz luke odakle dolaze primjerice strani trgovci.

[56] ALKA STARAC (bilj. 47), 83
[57] ALKA STARAC (bilj. 47), 75
[58] ALKA STARAC (bilj. 47), 83
[59] ALKA STARAC (bilj. 47), 77
[60] ALKA STARAC (bilj. 47), 83
[61] ALKA STARAC (bilj. 47), 79
[62] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 26
[63] ALKA STARAC (bilj. 47), 83

3.2.2. HRAMOVI NA FORUMU

Sa svake strane (pretpostavljene lokacije) Kapitolija se nalazio po jedan hram od kojih je do danas ostao sačuvan Augustov hram, građevina posvećena božici Romi (personifikacija rimske države) i caru Augustu kao božanskom sinu, ocu domovine što saznajemo iz natpisa koji se nalazi na frizu pročelja: *Romae et Augusto Caesari Divi f(ilio) patri patriae*.[64] Izgrađen je vjerojatno u prvom desetljeću prvog stoljeća poslije Krista, bombardiran koncem Drugog svjetskog rata, ali su ga talijanski arheolozi rekonstruirali u dvije savezničke vojne uprave (1945. – 1947. godine).[65] Nestao je veliki dio natpisa na vijencu pročelja koji je omogućio datiranje gradnje hrama za vrijeme života cara Augusta, dakle prije 14. godine, ali poslije 2. godine kada je od Senata dobio počasni naslov „Oca domovine" (*Pater Patriae*).[66] Autori se slažu da je Augustov hram jedan od najljepših primjera ranokršćanskog rimskog graditeljstva na kojem su vidljivi vrlo jaki utjecaji kasno – helenističke umjetnosti.[67] Njegov oblik je čista rimska koncepcija hrama, dakle jednostavan pravokutnik s trijemom na prednjoj strani koji na pročelju drže četiri mramorna stupa s klasičnim kapitelima korintskog stila koje krasi lišće akanta. Akant je inače najbrojniji na rimskim građevinama, a one postaju najomiljeniji način izražavanja monumentalnosti jer svojom bogatom dekoracijom najbolje izražavaju moć rimske države.[68] Rimljani se pridržavaju čvrstih pravila za oblikovanje i proporcioniranje korintskog kapitela. Osnovni je oblik sastavljen od jezgre u obliku papirusa oko kojeg je u dva reda postavljeno po osam uspravljenih stiliziranih akantovih listova.[69] Longitudinalni zidovi zatvorene cele (središnje prostorije hrama) imaju prednju stranu ukrašenu kaneliranim polustupovima s korintskim polukapitelima. Na kapitelima pronaosa i zidovima svetišta leži arhitrav po kojemu teče bordura koja zatvara unutrašnjost hramova i friz.[70] Glavni vijenac krase također listovi akanta i vinove loze, voće i ptice na granama. Kapiteli, ukrasi na vijencu i krovu su dakle jedina, ali bogata dekoracija koja ujedno i potvrđuje vrijeme nastanka hrama u Augustovo doba zato što su to motivi koji su najzastupljeniji u tom razdoblju u gradnji i umjetnosti.[71]

[64] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 27
[65] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 76
[66] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 76
[67] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 76
[68] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 76
[69] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 83
[70] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 84
[71] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 84

„Blizanac“ Augustovom hramu po gradnji je takozvani Dijanin hram koji se nalazi na drugom uglu sjevernog dijela Foruma. Za razliku od Augustovog, kod ovog hrama je sačuvano samo začelje, dok je ostatak pregrađen u komunalna palača u srednjem vijeku, a danas se nalazi u sklopu stražnjeg zida vijećnice, navodi Matijašić.[72] Taj danas jedini vidljivi dio hrama je ukrašen vegetabilnim frizom i raskošno ukrašenim krovnim vijencem.[73] Sam podatak o imenu ovog hrama ne potječe iz epigrafskih ili klasičnih povijesnih izvora, već ga prenosi tradicija.[74] Simetrija Dijaninog i Augustovog hrama vjerojatno je bila upotpunjena središnjim hramom Kapitolijske Trijade, dakle treći hram u kojemu su se morali štovati službeni bogovi rimske države jer je taj kult bio obvezatan u središtu rimske kolonije koja je i na taj način potvrđivala pripadnost rimskoj suverenosti.[75] Taj treći hram je međutim u potpunosti uništen. Iza navodnog Dijaninog hrama su pronađeni ostaci starije građevine koji vjerojatno potječu iz najstarijeg razdoblja kolonije u Puli. Iskapanja koja su se provodila 1987. i 1988. godine, dokumentiraju činjenicu da se izgled Foruma mijenjao i tijekom antičkog razdoblja.[76] Augustov i takozvani Dijanin hram su jednakih dimenzija i jednakog arhitektonskog nacrta te su sačinjavali dio jedinstvenog urbanističkog arhitektonskog projekta.[77]

[72] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 85
[73] ALKA STARAC (bilj. 47), 75
[74] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 27
[75] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 86
[76] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 87
[77] ALKA STARAC (bilj. 47), 75

3.2.3. SLAVOLUK SERGIJEVACA

Jedan od dobro očuvanih spomenika iz razdoblja rimske klasične umjetnosti općenito je Slavoluk Sergijevaca kojeg je dala sagraditi Salvia Postuma iz obitelji Sergijevaca u čast trojice pripadnika svoje obitelji.[78] Riječ je o jednostavnom lučnom otvoru ukrašenom sa zapadne strane (okrenuta prema Forumu) svim elementima tipičnim za kasno – helenistički umjetnički repertoar koji je bio u modi u kasno – republikansko doba.[79] Slavoluk u Puli je ostao sačuvan upravo zato što je bio uključen u gradska vrata, u obrambeni sustav grada koji se do početka 20. stoljeća održavao ili barem nije sustavno rušio.[80] Natpis pronađen na spoemniku govori da je Lucije Segije bio edil i duovir[81], dakle obavljao je najvažnije i najviše dužnosti u strukturi kolonijske samouprave. Gradnjom ovog memorijala preustrojen je izgled gradskih vrata; dobila su tri ulaza, od kojih su dva bočna bila za pješake, a jedan središnji za kolni promet te su starije četvrtaste kule oko prvobitnog uskog ulaza u grad zamijene okruglima.[82] Sama naručiteljica i pokroviteljica gradnje, Salvia, uključila je i svoje ime na dva mjesta: na vrhu atike (*Salvia Postuma Sergi*, u prijevodu Sergijeva žena) i na frizu iznad luka (*Salvia Postuma Sergi de sua pecunia,* u prijevodu Sergijeva žena, svojim novcem). Iz natpisa se čita da je Salvija svojim novcem financirala gradnju ovoga spomenika iz čega zaključujemo da ovo nije bila javna već privatna investicija.[83] Slavoluci su se inače gradili u čast vrhovnih vladara nakon velikih pobjeda u ratu, ali u ovom slučaju je napravljen kao privatna narudžba. Nastao je nakon smrti trojice pripadnika obitelji Sergije, a moguće je da je slavoluk zapravo bio svojevrsnu kenotaf, tj. simboličan grob jer su njihova tijela sahranjena u nekom drugom gradu ili se za grob nije znalo.[84] Memorijalni karakter slavoluka je neupitan jer dekorativni program obuhvaća sve simboličke elemente tadašnje visoke i profinjene umjetnosti javnog tipa.[85] Strukturalni elementi pokazuju iznimni osjećaj za proporcije jer je odnos širine i visine cijele građevine veoma skladno zamišljen i izveden.[86] Izveden je relativno visokom postamentu, a krupni i jednostavni piloni su potpuno neukrašeni. Ima po dva velika kanelirana polustupa koji određuju širinu nosača središnjeg luka, dok su na vrhu

[78] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 101
[79] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 101
[80] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 122
[81] Duoviri su dvojica vrhovnih gradskih činovnika koji odgovaraju dvojici konzula na državnoj razini
[82] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 105
[83] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 112
[84] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 112
[85] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 112
[86] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 111

polukapiteli korintskog reda, sa po dva reda akantovih listova i ugaonim volutama.[87] Likovi krilatih Viktorija smješteni u trokutna polja iznad središnjeg luka, borba orla sa zmijom, friz ukrašen vojničkom opremom te središnji lik Lucija Sergija Lepida uz kipove koji prikazuju Lucija Sergija i Gneja Sergija su neki od ukrasa koji se nalaze na slavoluku.[88] Zapadno pročelje je bogatije ukrašeno, a ono je i jedino vidljivo na izlazu iz grada. Istočno pročelje je zakriveno konstrukcijom gradskih vrata pa nije bilo potrebe da se dovrši ta strana spomenika. Središnji lučni prolaz je pak bogato profiliran sa svih strana i na njemu prevladavaju lišće i vitice loze, dakle vegetabilni motivi. Tu se još nalaze i zamršene kompozicije koje izviru iz širokog akantovog lista, a granaju se u svim smjerovima, u simetričnom i pravilnom rasporedu.[89] Unutrašnjost luka je podijeljena na pravilne kasete, pravokutnike s jednostavnim međusobno odijeljenim biljnim motivima. Na vrhu luka se nalazi reljef orla (simbol rimske države) koji se bori sa zmijom, simbolom zla, odnosno neprijateljima Rima. Taj reljef je vidljiv samo iz neposredne blizine, a nalazi se na zaglavnom kamenu luka koji drži cijeli središnji dio konstrukcije slavoluka.[90] Luk i ravni pravac vijenca zatvaraju dvije trokutne površine na kojima su simetrično smješteni reljefni likovi dviju Viktorija, krilatih božica u pokretu s lovorovim vijencem u rukama. One su umjetnički koncipirane tako da se savršeno prilagođavaju okviru u obliku trokuta.[91] Masivni vijenac nosi repertoar motiva koji je ograničen konvencijama rimske umjetnosti, a koja je preuzeta od kasno – helenističke tradicije. Na frizu se nalazi natpis Salvie Postume, a u nastavku je niz oružja i predmeta vojničke opreme kao što su štitovi i kacige, štitnici za koljena i pojasevi, mačevi i koplja.[92] Krov slavoluka u tri dijela prati osnovni raspored njegova volumena: dva bočna istaka na strehi odgovaraju polustupovima, a središnji dio je uvučen i ublažava dojam masivnosti.[93] Kao masivno postolje kipovima je poslužila atika s uklesanim natpisima. Slavoluk nije bio zamišljen kao samostojeći spomenik, već kao dio gradskih vrata.[94] Pula je tokom antičkog razdoblja mogla biti kozmopolitski grad zbog položaja na plovidbenom putu duž istočne obale Jadrana, a slavoluk Sergijevaca je jedan od rijetkih rimskih spomenika svoje vrste privatnog karaktera. Drugi sačuvani su većinom podignuti u čast carevima ili njihovim bližim srodnicima.[95] Temeljem formalnih i stilskih obilježja spomenika autori predlažu njegovu

[87] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 111
[88] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 101
[89] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 112
[90] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 113
[91] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 114
[92] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 114
[93] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 114
[94] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 115
[95] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 122

dataciju na kraj prvog stoljeća prije Krista i početak prvog stoljeća poslije Krista.[96] Umjetnički doživljaj slavoluka upućuje na izrazitu osobnost i sublimirani izričaj angažirana projektanta i arhitekta – umjetnika helenističke provenijencije, ističe u svom istraživanju Džin.[97] Osim toga, navodi i da je pulski slavoluk „precizno kristalizirao formalni trijumfalni i komemorativni luk, stvarajući ujedno neponovljivi skulptorski koherentnu cjelinu osnovnog kamenog masiva, arhitektonske profilacije i reljefne figurativne i vegetabilne obrade.[98]

3.2.4. AMFITEATAR I DVA TEATRA

Od prvog do četvrtog stoljeća se događa polagan, neprekinut slijed svakodnevnih događaja. Rimljani u potpunosti „zaposjedaju" prostor, rimski element se nalazi u vanjskim manifestacijama, s istovremenim preživljavanjem nekih (ne beznačajnih), tradicija autohtone predrimske kulture kao što su onomastika, toponomastika, etnografija i religioznost. Romanizacija je polagani, nenasilni proces akulturacije autohtonog življenja pod utjecajem novih koloniziranih stanovnika Istre.[99] Kao posljedica tog procesa, pronađeni su ostaci jednog manjeg i jednog većeg kazališta te amfiteatra. Malo kazalište se nalazilo na istočnoj padini središnjeg gradskog brežuljka (unutar gradskih zidina), dakle graditeljski je prilagođeno konfiguraciji terena.[100] Danas su sačuvani ostaci u dužini od 62 metra skladne građevine sa scenskom zgradom, polukružnom orkestrom i polukružno oblikovanim stepenicama gledališta koje su dijelom usječene u živu stijenu brda.[101] Imalo je tri monumentalna ulaza, a stepenice u bile obilježene imenima zakupaca. Rimska su kazališta inače bile državne ustanove, ali su građene i uz pomoć donacija mecena i bogatih rimskih građana.[102] Veliko kazalište se nalazilo

[96] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 102
[97] KRISTINA DŽIN, OBRTNIČKE ILI UMJETNIČKE DEKORACIJE ANTIČKIH JAVNIH SPOMENIKA GRADA PULE? SLAVOLUK SERGIJEVACA, u: *Histria antiqua*, Vol.19 No.19, Studeni 2010., 105
[98] KRISTINA DŽIN (bilj. 97)
[99] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 31
[100] VESNA GIRARDI-JURKIĆ, Stambene zgrade, njihova dekoracija i oprema stanovanja u rimskoj Puli. Neki primjeri, u: *Histria antiqua*, Vol.20 No.20, Listopad 2011., 77
[101] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 125
[102] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 127

izvan gradskih zidina, također podređeno konfiguraciji terena na obroncima brda koje se zove Zara, a danas je sačuvano vrlo malo elemenata.[103]

Amfiteatar (grč. *amphi – theatron*) u Puli ima dvostruko polukružno gledalište grčkog i rimskog kazališta. Njen tlocrt je elipsa, os u smjeru sjever – jug iznosi 130 metara, a u smjeru istok – zapad 100 metara.[104] Smještena je izvan gradskih zidina i jedna je od rijetkih u Rimskom Carstvu koju su graditelji smjestili na obronke brežuljka.[105] Izgrađena je u vrijeme vladavine cara Tita Flavija Vespazijana[106], ali se smatra da je na njegovom mjestu već u doba cara Augusta postojala slična, ali manja takva građevina, no da su je Flavijevci proširili i izgradili u potpunosti od kamena jer su dijelovi bili od drveta.[107] Nepoznati su podaci o točnom vremenu i trajanju izgradnje, niti o graditeljima, ali se zna da je mogla primiti oko 20 000 gledatelja. Stubište je okruživalo cijeli središnji ravni prostor, odnosno borilište.[108] Amfiteatri su imali jedinstveni sklad gledališta i borilišta, zapravo to su bile zgrade od više katova s uređenom fasadom, ukrašenom klasičnim graditeljskim elementima.[109] Osim toga, imali su i sustav podzemnih prostorija i hodnika za gladijatore, prostore za zvijeri i smještaj tehničkih pomagala i strojeva. Smještaj gledatelja je bio uvjetovan društvenim i službenim položajem, što znači da su oni s višim društvenim statusom bili smješteni bliže borilištu, dok je najviši kat gledališta (izgrađen kao galerija) bio predviđen za puk.[110] Gladijatorske igre imaju religijsko-kultnu tradiciju čije podrijetlo dolazi iz davnih pogrebnih običaja (prinošenje ljudske žrtve), a u njima je vidljiva rimska težnja ka herojstvu i pobjedi. Carevi su od gladijatorskih igara napravili specijaliziranu vrstu masovnih igara čija je funkcija bila zabaviti puk, ali ujedno je to bio i važan dio političkog programa rimskog društva, kao dio rimske državne politike *panem et circenses* (kruha i igara).[111] Postojale su zakonske odredbe (*leges gladiatoriae*) koje govore da se igre ne mogu organizirati bez suglasnosti imperatora ili Senata.[112] Dakle, može se zaključiti da su gladijatorske igre bile simbol rimskog društvenog, kulturnog i religijskog života u specifičnim ambijentima (amfiteatrima). Borbe su se odvijale

[103] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 132
[104] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 137
[105] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 137
[106] 69.-79. godine
[107] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 138
[108] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 138
[109] KRISTINA DŽIN, Amfiteatar i igre u carsko doba Pule, br. 53, Arheološki muzej Istre, Pula, 1997, 6
[110] KRISTINA DŽIN (bilj. 109), 7
[111] KRISTINA DŽIN (bilj. 109), 5
[112] KRISTINA DŽIN (bilj. 109), 5

u ravnom središnjem prostoru, takozvanoj areni (grč. *harena* = pijesak, ovako nazvana zbog posipanja terena pijeskom nakon svake borbe).[113] Uokolo tog središnjeg prostora su korištene različite scenografije koje su često dočaravale mitološke priče i scene iz grčke i rimske povijesti kao što su trojanski ciklus i rekonstrukcije povijesnih bitaka. Budući da su kamenolomi oko Pule uz samu obalu, materijal za gradnju amfiteatra su se dopremali morskim putem u luku. Unutarnji dijelovi temelja, zidovi unutrašnjih tehničkih hodnika, prolaza i stepeništa su građeni od sitnog kamenja vezanog žbukom, s ožbukanom površinom, a vanjski se plašt sastoji od po 72 lučno zasvedena otvora u prizemlju i na prvom katu, dok su otvori drugog kata četvrtastog oblika.[114] Blokovi kamenja su vezani željeznim šipkama koje su bile zalivene olovom, a budući da je u srednjem vijeku postojala praksa vađenja željeznih šipki, dolazi do djelomičnog propadanja i uništavanja spomenika.[115] Isto tako u kasnijim razdobljima je amfiteatar izgubio svoju funkciju pa je došlo do neminovnog postupnog propadanja spomenika, dok su se blokovi stepenica gledališta odnosili iz amfiteatra i koristili kao građevinski materijal.[116] Tako je bilo sve dok u 13. stoljeću Gradsko vijeće nije donijelo odluku kojom se zabranjivalo odnošenje kamena iz Arene.[117]

U drugoj polovici prvog stoljeća je dovršena izgradnja amfiteatra, a vjerojatno je prvu građevinu na istom mjestu dao sagraditi August, međutim ona je proširena za Klaudija i dovršena do obličja koje je danas vidljivo u razdoblju vladavine obitelji Flavijevaca.[118] Budući da su okolica grada i čitava južna Istra izrazito gusto naseljene, trebalo je predvidjeti od 20 000 do 23 000 mjesta za gladijatorske borbe koje su se održavale u amfiteatru pa je on u prividnom nesrazmjeru s gradom.[119] Julijevsko – klaudijevska i flavijevska dinastija su doba najvećeg uspona gospodarstva.[120]

[113] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 140
[114] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 148
[115] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 148
[116] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 150
[117] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 150
[118] KRISTINA DŽIN (bilj. 109), 15
[119] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 32
[120] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 1), 32

3.2.5. STAMBENE KUĆE I VILE

Stambeno graditeljstvo antičke Pule nije dobro poznato jer su se u novim razdobljima uvijek nadograđivale postojeće građevine.[121] Krajem prvog stoljeća prije Krista, planski obrisi grada uz respektiranje prapovijesne planimetrije centralnog gradskog brežuljka u obliku paukove mreže, uvjetovali su trapezoidne četvrti (*insule*) za stambene objekte.[122] Shema rimske kuće nam je međutim poznata iz Pompeja i Herkulanuma (79. godina, Vezuv) pa je za pretpostaviti da su tako izgledale i kuće u antičkoj Puli. Atrij je bio korišten kao ulazni prostor, imale su reprezentativne prostorije, prostorije za stanovanje i peristilno dvorište u stražnjem dijelu.[123] Zbog rasporeda ulica su bile ograničene na pravokutni prostor (*insula*). Ostaci iz Pule pronađeni na južnim obroncima Kaštela pokazuju da su to bili klasični stambeni prostori s malim atrijem, vodospremom i jednostavnim mozaicima.[124] Mozaički podovi su odraz bogatstva i blagostanja, luksuza gradskog sloja, a otkriveni su u iskapanjima u drugoj polovici 20. stoljeća.[125]

Uz obalu mora su se obično gradili ljetnikovci, uglavnom u široj okolici Pule u mjestima kao što su na primjer Valbandon i Barbariga. Pronađeni su ostaci raskošnih gradnji i temelji zidova velikih prostora koji su bili ukrašeni mozaicima.[126] Morska erozija i dizanje razine mora su na žalost uništili veliki dio graditeljskog blaga iz klasičnog carskog razdoblja.[127] O snazi gospodarstva nam pak svjedoči gustoća ruralnih lokaliteta, odnosno vila koje nemaju isto značenje kao i danas, već su se odnosile na građevine koje su služile za gospodarsku proizvodnju.[128]

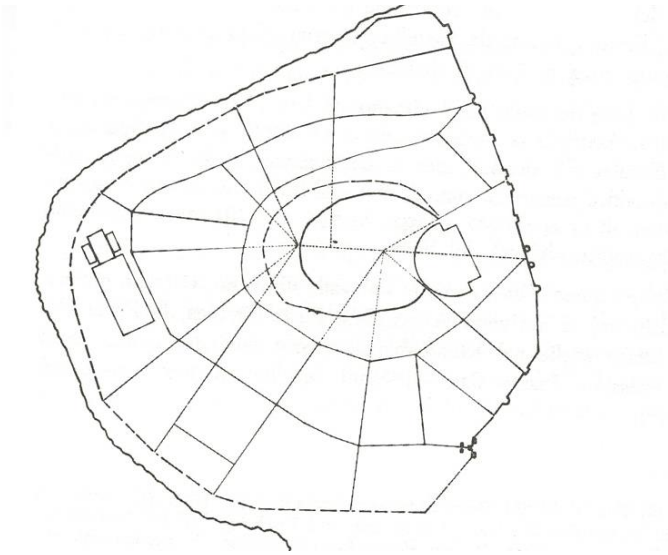
[121] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 163
[122] VESNA GIRARDI-JURKIĆ (bilj. 100)
[123] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 164
[124] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 166
[125] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 4), 8
[126] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 183
[127] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 183
[128] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 2), 184

4. ZAKLJUČAK

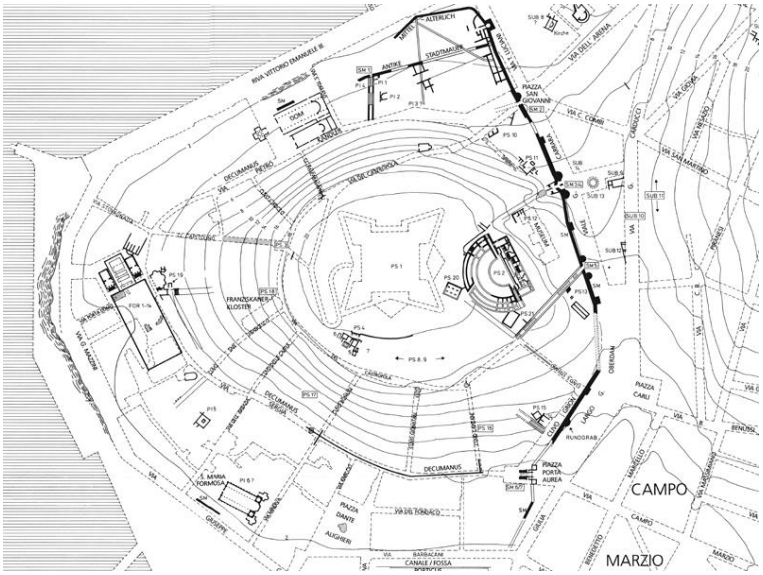
Pula kao „izvor vode“, „grad na sedam brežuljaka“, „grad bjegunaca“, „grad Arene“ i „grad mornara“ i danas ima ulogu jednog od najvažnijih istarskih gradova zahvaljujući svojem geografskom smještaju.[129] Krajem prvog stoljeća dolazi do vrhunca razvitka puljske rimskodobne kolonije kao što nam o tome svjedoče pronađeni ostaci.[130] Budući da su neki od spomenika nastalih u zlatnom razdoblju gradnje i danas dio važnih institucija (na primjer gradska vijećnica), vidljiva je želja za očuvanjem, ali i ponos ljudi na ono što imaju. Arenu se smatra simbolom grada Pule te valja istaknuti njenu iskorištenost u kulturne svrhe budući da se tamo već više od pola stoljeća održava Pula Film Festival kao i mnogobrojni koncerti bilo domaćih, bilo stranih izvođača. Na taj način je posjetiteljima omogućeno da barem malo dobiju dojam o životu koji se nekada vodio na tom području, iako ne na tako krvoločan način kao što su to bile gladijatorske borbe.[131] Prestrukturiranjem foruma s jednim centralnim hramom i rimskom bazilikom (kod luke) u novo-strukturirani forum s tri hrama, propilejima i peristilom svjedoči o tome da je postojao bogat društveni i gospodarski sloj stanovnika u rimsko doba. Njihove kulturne „potrebe“ su zadovoljene manjim i većim kazalištem te amfiteatrom koji je napravljen tako da može ugostiti ne samo stanovnike Pole, već i ruralne okolice.

[129] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 4), 3
[130] ROBERT MATIJAŠIĆ (bilj. 4), 8
[131] Grad Pula: Povijest Pule (bilj. 2)

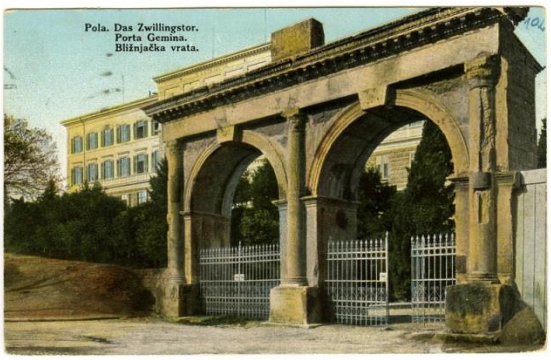
5. ILUSTRACIJE

Slika 1.

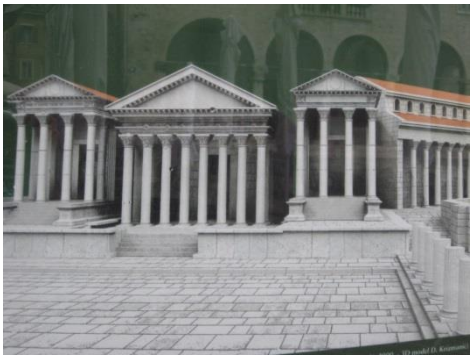
Slika 2.

Slika 3.

Slika 4.

Slika 5.

Slika 6.

Slika 7.

Slika 8.

Slika 9.

Slika 10.

6. POPIS LITERATURE

- KRISTINA DŽIN, Obrtničke ili umjetničke dekoracije antičkih javnih spomenika grada pule? slavoluk sergijevaca, u: *Histria antiqua*, Vol.19 No.19, Studeni 2010., 105
- KRISTINA DŽIN, Amfiteatar i igre u carsko doba Pule, br. 53, Arheološki muzej Istre, Pula, 1997, 15
- ĐENI GOBIĆ-BRAVAR, Dvojna vrata, Pula: Konzervatorsko-restauratorski osvrt, u: *Histria archaeologica*, Vol.41 No.41, Studeni 2011., 178
- ĐENI GOBIĆ-BRAVAR, Herkulova vrata, Pula: Konzervatorsko-restauratorski osvrt, u: *Histria archeologica*, Vol.42 No.42, Studeni 2012., 217–219
- RHEA IVANUŠ, Istra - odraz slojevitosti povijesne zbilje kroz vremenske epohe, u: *Informatica Museologica*, Vol.25 No.1-4, Siječanj 1996., 99
- VESNA JURKIĆ, Najnovija istraživanja urbane jezgre antičke Pule (1975-1976), u: *Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji : znanstveni skup : Vodice, 10.-13. V. 1976.*, (ur.) Željko Rapanić, Split, 1978., 95–107
- VESNA GIRARDI-JURKIĆ, Stambene zgrade, njihova dekoracija i oprema stanovanja u rimskoj Puli. Neki primjeri, u: *Histria antiqua*, Vol.20 No.20, Listopad 2011., 77
- ROBERT MATIJAŠIĆ, Antička Pula: s okolicom, Pula, 1996., 10–166
- ROBERT MATIJAŠIĆ, Pula antički grad, Zagreb, 2005., 3–9
- ROBERT MATIJAŠIĆ, Od Iskona do prevlasti Serenissime, u: *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti: tri tisuće godina povijesti Pule*, (ur.) Miroslav Bertoša, Pula, 2005., 9–34
- ALKA STARAC, Upotreba mramora u rimskoj Puli, u: *Pula 3000 Pola: prilozi za povijesnu sintezu: znanstveni skup održan u Puli 10. svibnja 2004. godine u povodu završnice obilježavanja tri tisuće godina grada Pule*, (ur.) Elmo Cvek, Attilio Krizmanić, Pula, 2004., 205–207
- ALKA STARAC, Forum u Puli, u: *Opuscula Archaeologica*, Radovi Arheološkog zavoda, Vol.20 No.1, Prosinac 1996., 71–83
- MATE SUIĆ, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003., 17–247
- ROMUALD ZLATUNIĆ, Zaštitno arheološko istraživanje na području uspona Frana Glavinića i istraženost mreže rimskih ulica Pule, u: *Histria archaeologica, 41 (2010.)*, Pula, 2011.

- MIROSLAV BERTOŠA, ROBERT MATIJAŠIĆ, Istarska enciklopedija, 2005, http://istra.lzmk.hr/projekt.aspx (12.9.2015.)
- Grad Pula: Povijest Pule, http://www.pula.hr/uprava/opci-podaci/povijest-pule/ (12.9.2015.)

7. POPIS ILUSTRACIJA

- SLIKA 1. Histarska gradina, tlocrt
- SLIKA 2. Srednjovjekovni tlocrt Pule
- SLIKA 3. Dvojna vrata, Pula
- SLIKA 4. Herkulova vrata, Pula
- SLIKA 5. 3D rekonstrukcija rimsko-dobnog Foruma u Puli
- SLIKA 6. Današnji izgled Foruma u Puli
- SLIKA 7. Augustov hram
- SLIKA 8. Crtež amfiteatra u Puli
- SLIKA 9. Današnji izgled amfiteatra u Puli
- SLIKA 10. Crtež Slavoluka Sergijevaca iz 18. stoljeća